در صفحه ۱۲ بخوانید...
■ استعفا از تیم ملی بزرگترین اشتباهم بود | ناصر محمدخانی
■ وظیفه‌ای که بر گردن مدارس است | کاظم جلیا
■ عشق شادی بخش و آزاد کننده است و جرأت دهنده... | از کتاب «یک هفته با شاملو»
■ و...

قدرپشتوانه‌های اجتماعی‌مان را ندانسته‌ایم

واقعه عاشورا در تاریخ شیعه، موضوعی همه‌جانبه است که میزان تأثیر آن در بخش‌های مختلف، نیاز به گفتن ندارد اما مواردی هست که از دید توجه عمومی، دور افتاده است. در این میان توجه به رابطه اخلاق و واقعه عاشورا یکی از مهم‌ترین مباحثی است...

هنری که مثل آینه است

شفای پدر بیمارم و اجرای تئاتری که در حال حاضر در گیر آن هستم به مهم‌ترین دغدغه‌های امروز من تبدیل شده‌اند. امیدوارم این دو خواسته بهزودی برآورده شوند. امروز تئاتر ماموضع خوبی ندارد. رفتار برخی از دوستان در این حوزه اصلا قابل پذیرش نیست...

حل بحران آب؛ آنچه باید بدل به یک گفتمان اجتماعی شود - پرونده سوم

دموکراسی در آب

گزارشی از نشست دوم سلسله نشست‌های «آب، فرهنگ، جامعه»

عکس: ایسنا

طرح نو | سلسله نشست‌های «آب، فرهنگ و جامعه» با شعار «باید درباره آب گفت و گو کنیم»، از مهر ماه امسال آغاز به کار کرد. نخستین نشست از این سلسله بحث‌ها، مهر ماه گذشته و دومین نشست نیز هفته نخست آبانماه در تالار شهید مطهری دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران برگزار شد. این نشست‌ها در صدد پاسخ به سه پرسش زیر هستند. ۱) آیا در برنامه‌های توسعه ۵ ساله کشور در دهه‌های گذشته، تدابیری برای پیش‌بینی و پیشگیری شرایط بحرانی آب در نظام برنامه‌ریزی دیده شده بود؟ ۲) چه تدابیر پیش‌بینی شده‌ای می‌توانست تأثیر را در مهار یا تخفیف آثار بحران آب داشته باشند؟ ۳) چرا تدابیر پیش‌بینی شده نتوانستند به هدف‌های خود دست پیدا کنند؟
مطالبی که در بخش پرونده صفحات طرح نو می‌خوانید، مباحثی است که در دومین نشست از این سلسله نشست‌ها مطرح شده است.

تصمیم‌گیری درباره آب، پشت درهای بسته

انوش نوری‌اسفندیاری | عضو شورای راهبردی اندیشکده تدبیر آب ایران

جامعه انسانی با آب و چرخه آب پیوندها و ارتباطات چندگانه‌ای دارد که بطور معمول آن را به ۳ بخش تقسیم می‌کنند: انواع بهره‌برداری‌ها، انواع مخاطرات و سوانح طبیعی و خدمات زیست‌محیطی. فواید بخش‌های اصلی مدیریت آب در ۳ گروه طبقه‌بندی می‌شود: فواید اقتصادی، فواید مرتبط با پایداری محیط‌زیست و نیازهای معیشتی. پیکره مدیریت آب نیز خود از ۳ بخش مدیریت محیط‌زیستی، مدیریت بهره‌برداری و مدیریت ریسک و بحران تشکیل شده‌است.

موضوع درک عوامل موثر بر چرخه آب و مدیریت آب در دو دهه گذشته بسیار مورد توجه بوده و جمع‌بندی‌ها این بوده است که سیستم‌های اجتماعی و سازوکارهایی که بر ۳ چرخه آب تأثیر دارند، فراتر از مدیریت آب هستند. لذا موضوع بحران آب باید در چارچوب نهادها و سیستم‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گیرند که به مجموعه این سیستم‌ها نظام‌حکمرانی آبی می‌گویند.

منظور از حکمرانی تنظیم رابطه ۳ رکن دولت، بخش خصوصی و نهادهای اجتماعی در مسیر رابهردی جامعه است. اندیشکده تدبیر آب ایران چند سالی است که درباره چارچوب مفهومی و نهادی آب تحقیق کرده و به این تعریف دست یافته است: منظور از حکمرانی تنظیم رابطه دولت با بخش خصوصی و نهادهای اجتماعی در مسیر ایجاد و کسب اقتدار برای انجام تصمیمات رابهردی جامعه است. حکمرانی موثر آن نوع حکمرانی است که روابط بین این ۳ رکن حکمرانی و تصمیمات اخذ شده در این چارچوب، قابل اجرا باشد.

درباره نشانه‌های بحران آب، اولین موردی که باید بدان اشاره کرد این است که برداشت آب در کشور ما بیش از توان طبیعت است. دوم این که ظرفیت‌های طبیعی ما در حال از بین رفتن و سوم این که مناقشات و شکاف‌های اجتماعی درحال گسترش است. استفاده بیش از حد و ناپایدار از منابع آب، ربطی به خشکسالی ندارد و به محرک‌ها و پیشران‌هامربوط می‌شود.

کشور ما مثل کشورهای آمریکای شمالی، آسیای مرکزی و استرالیا از نظر برداشت سرانه آب، جزو گروه اول محسوب می‌شود. دلیل مزبور به خشکسالی ربطی ندارد و به محرک‌ها و پیشران‌ها مربوط می‌شود. عواملی مثل رشد جمعیت، تغییر اقلیم، سبک زندگی و الگوهای تولید و مصرف، امکانات مالی، ظرفیت‌های بیرونی بخش آب هستند و بالاخره سیاست‌های کلان و اهمیت شرایط ذهنی و ادراکی که حاکی از این است چرا آب به رغم وضع موجود، به‌مسأله‌ای اجتماعی تبدیل نشده است. شمار ساکنان این سرزمین در طول کمتر از یک قرن نزدیک به ۸ برابر و در نیم‌قرن اخیر ۳/۵ برابر شد.

در زمینه مدیریت منابع آب دیدگاه حکمرانی در مقابل دیدگاه نظام برنامه‌ریزی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی و جنبه‌های کلان نظام‌های سیاسی اجتماعی کشور طوری سازمان یافته که نحوه تصمیم‌گیری و اعمال اقتدار را مورد توجه قرار می‌دهد

بنیادهای اقتصادی کشور از دهه ۱۳۴۰ تغییر پیدا کرد و درآمدهای نفتی در طرح‌های عمرانی از جمله طرح‌های آب‌وبرق به صورت یارانه در ارایه خدمات آب و برق به جامعه تزریق شد، سهم جمعیت شهری در طول ۶۰ سال از ۳۲ درصد به ۷۱ درصد افزایش یافته است. متوسط نرخ رشد جمعیت شهری در کشور بیش از ۱۳ درصد است. تغییرات سطح کشت آبی در طول نیم سده بیش از ۳ برابر و حجم برداشت آب کشاورزی دوبرابر شد.

از سال ۱۳۲۷ نظام برنامه‌ریزی داریم که حدود ۶۶ سال از آن گذشته است، حالا باید ببینیم این نظام برنامه‌ریزی چگونه به پرسش‌های ما پاسخ می‌دهد. آیا در برنامه‌های توسعه پنج‌ساله در دهه‌های گذشته تدابیری برای پیش‌بینی و پیشگیری شرایط بحرانی آب در نظام برنامه‌ریزی دیده نشده بود و اگر این تدابیر پیش‌بینی شده‌اند، کدام تدابیر می‌توانستند تأثیر بیشتری در مهار عوامل شکل‌دهنده بحران داشته باشند و چرا تدابیر پیش‌بینی کننده نتوانستند به هدف‌های خودشان دست یابند؟

در این زمینه دیدگاه حکمرانی در مقابل دیدگاه نظام برنامه‌ریزی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی است و جنبه‌های کلان نظام‌های سیاسی اجتماعی کشور طوری سازمان یافته که نحوه تصمیم‌گیری و اعمال اقتدار را مورد توجه قرار می‌دهد. درباره اسناد برنامه باید به موضوعات خاصی توجه و اشاره کرد. یکی برنامه‌های درازمدت استراتژیک که برخاسته از طرح‌های جامع آب است که تا به حال به رغم دارا بودن طرح‌های جامع آبی، هیچ‌کدام به برنامه‌ریزی استراتژیک منجر نشده، بلکه برعکس، برنامه‌ریزی‌های استراتژیکی که در وزارت نیرو تهیه شده، متکی به طرح جامع آب نبوده است. بحث دیگر، سیاست‌های کلان بخش آب است که در سال ۱۳۷۹ ابلاغ شد، اما جز تعیین راهبردها و برخی از اقدام‌های محدود، مسکوت ماند. خط‌مشی‌های درازمدت بخش آب هم که در سال ۱۳۸۲ در اجرای سیاست‌های کلان تصویب شد، در واقع پیگیری نشد. برنامه‌های پنج‌ساله تنها موارد ی در نظام برنامه ما بودند که همواره هر شش سال یک‌بار به نوعی با وقفه‌هایی تجدید شدند. برنامه‌های سالانه هم فاقد تاباید در چارچوب برنامه‌های پنج‌ساله عمل کنند و آنها را عملیاتی کرده و به مرحله تخصیص بودجه می‌رساندند. ۵ برنامه قبل از انقلاب تصویب شده بود و ۵ برنامه نیز بعد از انقلاب از سال ۱۳۶۸ تهیه شد. تا زمانی که سازمان برنامه فعال بود، بعد از تدوین برنامه اسناد برنامه برای اطلاع عموم منتشر می‌شد و این کار نیز در ۱۰ سال گذشته تقریبا متوقف شد.

ما در کشور برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای نداریم که بتواند در برنامه‌ریزی‌های بخشی تاثیرگذار باشد. به همین دلیل، گرایش‌های منطقه‌ای و محلی به صورت نسنجیده تاثیرات خود را روی برنامه‌بخشی می‌گذارند.

باید توجه داشت سیاست‌هایی در مدیریت آب داشته باشیم که بتواند اوضاع آب و منابع موجود را سامان دهد. سیاست‌هایی که خط‌مشی زیرراه‌اندیال کند. ۱) اصلاح مدیریت تخصیص و مصرف آب، ۲) افزایش نرخ بهره‌برداری از آب‌های تأمین شده، ۳) مشارکت نظام‌یافته و اصلاح نظام بهره‌برداری، ۴) ایجاد بازار آب، ۵) مشارکت بخش عمومی و خصوصی، ۶) تحول در مدیریت آب‌بیرزمینی و ۷) تحول در سازماندهی مدیریت آب کشور.

هرکدام از این سیاست‌ها در ارتباط با برخی چالش‌ها تعیین شده‌اند و جالب است که وقتی صحبت از چالش‌های آبی می‌شود به جای مراجعه به این سیاست‌ها، به صورت ذهنی سعی می‌کنیم چالش‌ها را استخراج کنیم. در این زمینه باید سیاست‌های مشارکتی و اقتصادی را از سیاست‌های اداری و دستوری تفکیک کرد. ۳ مورد از سیاست‌ها از بین ۷ سیاست مذکور، به موضوع بازساخت حکمرانی آب، نزدیک است: ۱) مشارکت نظام‌یافته و نظام بهره‌برداری، ۲) ایجاد بازار آب، ۳) مشارکت بخش عمومی و خصوصی. اصلاح مدیریت تخصیص، افزایش نرخ بهره‌برداری از آب‌های تأمین شده، سازوکارهای مشارکتی اقتصادی، تحول در مدیریت منابع آب و تحول در سازماندهی مدیریت منابع آب، به اعتقاد ما، می‌توانست در حد مطلوبی با عوامل شکل‌دهنده بحران مقابله کند.

ادامه در صفحه ۱۰

یادداشت

عملکرد موازی در مدیریت آب

مهرداد محمدپور | مشاور معاونت آب و آبفای وزارت نیرو

اجرای کامل برنامه‌های توسعه را می‌توان از زوایای مختلفی بررسی کرد. در این زمینه می‌توان موضوع را به دو بخش اصلی فضای عمومی ساختار کشور برای پیاده کردن برنامه توسعه و رفتار و عملکرد بخش تخصصی راجع به برنامه تقسیم کرد. در این میان حوزه فرابخشی وزارت نیرو در بخش آب به چند بخش اصلی تقسیم می‌شود: حوزه تأمین آب که عمدتا ساخت سدها بوده است. بخش توزیع آب در بخش کشاورزی و شرب (مقوله منابع آب زیرزمینی) بخش اقتصاد آب. وزارت نیرو در بخش اول یعنی تأمین آب و سدسازی موفق بوده اما در بخش توزیع، منابع آب زیرزمینی و اقتصاد آب موفق نبوده است. این برنامه‌ها یعنی بخش توزیع منابع آب زیرزمینی و اقتصاد آب دقیقا برنامه‌هایی بودند که ما با ذینفعان ارتباط برقرار نکردیم.

امروز به‌نظر می‌رسد که جای ساختاری قدرتمند در مدیریت منابع آب کشور خالی است. ساختاری که بتواند از صدر تا ذیل حوزه آبریز را تصمیم‌گیری کند. امروز هر حوزه آبریز به چند دسته تقسیم شده و هر قسمت دست چند دستگاه اجرایی است. سرشاخه‌ها دست وزارت جهاد و میان حوزه که محل ساخت سدهاست، دست وزارت نیرو است. انتهای حوزه که شبکه‌ها باشند و مسائل زیست‌محیطی، دست وزارت جهاد کشاورزی و سازمان محیط‌زیست هستند. این موضوع باعث شده در میان دستگاه‌های اجرایی به دلیل وجود اختلاف‌نظر و اختلاف‌سلیقه در مدیریت منابع آب، نوعی ناکارآمدی در برنامه‌ها ایجاد شود. امروز در دیدگاه‌های وزارت نیرو و وزارت جهاد کشاورزی در زمینه مدیریت منابع آب اختلافات قابل ملاحظه‌ای وجود دارد و اگر به حل این اختلاف‌ها پرداخته نشود، گمانان ما همان راه قبلی را طی می‌کنیم.

یا باید هر آستانه تنظیم برنامه ششم توسعه و این که مفهوم ذهنی مدیریت منابع آب باید چه خط‌مشی‌ای را تنظیم کند، چند موضوع را مدنظر قرار داد. بحث این است که اتفاق رخ داده در وزارت نیرو، تغییر رویکرد در مدیریت منابع آب است

یادها در آستانه تنظیم برنامه ششم توسعه و این که مفهوم ذهنی مدیریت منابع آب باید چه خط‌مشی‌ای را تنظیم کند، چند موضوع را مدنظر قرار داد. بحث این است که اتفاق رخ داده در وزارت نیرو، تغییر رویکرد در مدیریت منابع آب است. نگاه غیرسازه‌ای در مدیریت آب و تمرکز بر مدیریت مصرف امروز از استراتژی‌های اصلی حوزه آب کشور به‌شمار می‌رود و دوران گذار و تغییر ریل در مدیریت منابع آب در حال وقوع است.

بازنگری در منابع تجدیدشونده آب کشور از جمله دیگر موارد قابل توجه است که شامل بازنگری طرح‌های در دست مطالعه و در دست اجرا در وزارت نیرو می‌شود. باید بیلان آب ۶۰۹ دشت موجود در ایران مجددا بازنگری شود و براساس منابع آب تجدیدپذیر، سهم آب کشاورزی، سهم آب صنعت و سهم آب شرب آنها اعلام شود و بعد از این وزارت کشاورزی، باید براساس این الگوی کشت کشور را تنظیم کند و درواقع اعلام رسمی داشته باشد. از مسائل مهمی که در این تغییر رویکرد و در آستانه تدوین برنامه ششم باید به آن به صورت جدی پرداخته شود، تشکیل شوراهای هماهنگی حوزه‌های آبریز است. باید توجه داشت قیمت تمام شده هر مترمکعب آب در کشور، هزار تومان است و قیمت فروش آن، ۳۰۰ تومان. این شکاف باعث شده که امروز وزارت نیرو نسبت به توسعه برنامه‌هایش در بخش تأمین آب ناتوان باشد. از سوی دیگر در شرایطی که مدیریت منابع آب باید به صورت حوزه آبریز و به نحو یکپارچه‌ای باشد، ناگهان در مجلس قانونی تصویب می‌شود و شرکت‌های آب منطقه‌ای را به شرکت‌های آب استانی تبدیل می‌کنند. یعنی دقیقا ۱۸۰ درجه خلاف مسیری است که باید برای تدوین مدیریتی حوزه‌ای تدوین شود. یا برای مثال حذف حق‌النظاره‌ها در مجلس، آسیب بسیار جدی را به برداشت بی‌رویه آب‌های کشور وارد کرده است. حذف حق‌النظاره‌ها در مجلس، باعث شد که تعداد چاه‌های غیرمجاز در کشور شیوع پیدا کند.

در صفحه ۱۱ بخوانید...
نگاه منتقد
در نقد رانندگی ما ایرانیان
از جامعه مدنی
انجمن دیده‌بان حمایت از حقوق حیوانات را بشناسید
در پی تغییر جو علیه حیوانات
پرانتز
وقتی از روستا حرف می‌زنیم، درباره کجا حرف می‌زنیم؟
جهان دوم
کمک، کمک، کمک